

BOEKEN

DE ARCHITECTUUR VAN DE WELVAARTSSTAAT

De laatste jaren verschijnen er steeds meer boeken over de welvaartsstaat. Welfare economics is een soort discipline op zichzelf geworden, want via de welvaartsstaat worden immers ook miljarden in klinkende munt verdeeld via uitkeringen in geld of via bijna gratis collectieve goederen. De 'zichtbare hand' is nergens zo duidelijk aanwezig als in de moderne kapitalistische staten die bijna de helft van hun nationaal produkt afromen en omzetten in overdrachtsinkomen en gratis collectieve voorzieningen.

Welnu, met deze welvaartsstaat gaat het al geruime tijd niet meer goed. Ondanks het feit dat iedereen profiteert van de welvaartsstaat, zijn er steeds minder mensen te vinden die de welvaartsstaat in haar huidige structuur een goed werkend systeem vinden. Zowel de kosten als de doelmatigheid van de welvaartsstaat staan vandaag steeds meer ter discussie, omdat de welvaartsstaat via belastingen en premiebetalingen een steeds grotere aanslag pleegt op het individueel beschikbaar inkomen. De welvaartsstaat wordt dus onbetaalbaar (zie het gecumuleerde begrotingstekort van de Belgische overheid over de laatste vijftien jaren). Voorts werkt de welvaartsstaat niet alleen zuivere misbruiken in de hand ("profiteren" van de werkloosheidsuitkeringen), maar gaat ook een groot deel van de middelen in de richting van diegenen die hier eigenlijk geen aanspraak op zouden moeten maken, omdat de welvaartsstaat eigenlijk in eerste instantie opgezet was voor de minder draagkrachtigen. Maar omdat de welvaartsstaat uitgaat van universalisme (iedereen heeft toegang tot de voorzieningen ongeacht de sociale positie of inkomen), zijn vooral (de kinderen uit) de midden- en hogere sociale klassen buiten proporties gaan profiteren van allerlei (bijna) gratis aangeboden collectieve goederen (onderwijs, cultuur) of premies (o.a. de bouwpremie). Kortom, de welvaartsstaat dreigt aan haar eigen "succes" ten onder te gaan, terwijl diezelfde welvaartsstaat niet bij machte is om grote groepen in de samenleving te behoeden voor het terugvallen in de bitterste armoede.

Het is over dit thema dat de Antwerpse professor Herman Deleecq (ex-CVP-senator en zwager van Frank Swaelen) andermaal een boek heeft gepleegd.

Wie de niet aflatende publicatiedrift van Deleecq op dit terrein kent, weet uit welk vaatje de CVP-professor tapt. Deleecq is een vooruitstrevende pleitbezorger voor het in stand houden van de welvaartsstaat als het beste systeem om de sociale rechtvaardigheid en het welzijn van allen in principe te waarborgen. Tevens is Deleecq een pedagoog die op een didactisch verantwoorde wijze zijn betoog opzet. Voorts is hij een berijder van stokpaardjes (het zogenaamde "Matteuseffect") die hij nooit op stal laat staan. En tenslotte is Deleecq een christen-democraat die het niet kan nalaten te wijzen op het bestaan van het "gezin" als grondslag voor de organisatie van de samenleving en dus ook voor de welvaartsstaat. Welnu, al deze elementen komen in het nieuwe boek van Deleecq uitvoerig ter sprake.

Het nieuwe boek van Deleecq is opgedeeld in acht hoofdstukken die (behalve het laatste) vooral beschrijvend van aard zijn. Voorts is dit boek zeer sterk "handboekmatig" opgezet. Dat biedt het voordeel dat de lezer binnen het bestek van driehonderd bladzijden kennis kan nemen van de architectuur van de welvaartsstaat, inbegrepen de macro-economische besturing ervan. Voorts is Deleecq erop gebrand om het beleidsmatige aspect van de welvaartsstaat goed tot uitdrukking te brengen. Dit alles wordt gelardeerd met uitvoerig en recent statistisch materiaal en cijferreeksen en maakt van dit boek een cursus "sociaal beleid". Hiermee hebben we tevens ook de zwakte van het boek aangeduid.

Zoals alle empirisch beschrijvende boeken die zich bezig houden met sociaal beleid, mist men ook hier een grondige discussie over de grondslagen en de wording van de welvaartsstaat en de effecten die deze welvaartsstaat op onze samenleving heeft gehad. Theoretisch is dit werk trouwens zeer zwak onderbouwd en slechts terloops vernemen we in tekst, noten en literatuurlijsten iets over de discussies over de welvaartsstaat in buitenlandse literatuur. Meer dan enkele obligate verwijzingen naar Engeland en Nederland mag men bij Deleecq niet verwachten. Voorts verwekt dit boek de indruk dat de welvaartsstaat slechts volgens twee modellen, nl. de Angelsaksische en de Bismarckiaanse, in Europa is opgezet. De sociaal-democratische welvaartsstaat in Scandinavië (vooral Zweden), is echter verschillend van beide modellen, omdat die niet alleen "uitkeringen" garandeert aan rechthebbenden, maar ook aan actieve tewerkstellingspolitiek doet.

Moet de welvaartsstaat dan een "uitkeringsstaat" ofwel een "tewerkstellingsstaat" zijn? Ziedaar het dilemma. Bij Deleecq valt dit onderscheid weg omdat hij de welvaartsstaat opvat als een verstreker van enerzijds (bijna) gratis collectieve goederen en anderzijds van uitkeringen verstrekt op basis van sociale verzekeringen die gekenmerkt worden door solidariteit bij de betrokkenen onderling. Doch hieruit blijkt ook dat de huidige welvaartsstaat een hybride karakter heeft. De welvaartsstaat is opgericht op grond van een verzekeringsstelsel dat gedragen werd door het georganiseerde patronaat in samenwerking met de vakbeweging om de risico's van het arbeidersbestaan weg te nemen. Het zijn echter de politieke partijen en de belangengroepen die daarna die welvaartsstaat hebben voltooid, door, naar Belgisch model en op grond van de verzuiide werkelijkheid, hier allerlei voorzieningen rond te bouwen. Tenslotte heeft men er een algemeen vangnet onder gehangen (OCMW en het bestaansminimum) om iedereen die niet tot dat "corporatistisch arrangement" was toegetreden, van een overlevingsminimum te voorzien. Wat de gratis aangeboden diensten betreft (vooral het onderwijs), hierover kan men kort zijn. In bijna alle beschaafde landen is het onderwijs (tot een zekere leeftijd) gratis, met de vrijheid om de kinderen naar dure privé scholen te sturen. Vele gratis aangeboden collectieve goederen hebben dus niets te maken met het hart van de welvaartsstaat: een arbeidsloos inkomen garanderen.

Had Deleecq zich beperkt tot dat laatste gegeven, dan zou zijn betoog ook meer hout hebben gesneden. De discussie over het overleven van de welvaartsstaat gaat in principe over de al of niet gratis verstrekte collectieve goederen, maar vooral over de sociale prijs die moet worden betaald voor het garanderen van een arbeidsinkomen. En die discussie is vooral aangezwengeld door de massale werkloosheid van de laatste twee decennia plus het onvermogen van de staat en de bedrijven om voldoende arbeidsplaatsen te scheppen voor de oprukkende cohorten van jongeren op zoek naar een betaalde baan. Vooral de sterk toegenomen arbeidsparticipatie van vrouwen plus de teloorgang van steeds meer arbeidsplaatsen in de industrie, zijn daar debet aan. Uiteraard heeft de welvaartsstaat ook pertinente effecten gehad op de maatschappelijke structuren zelf. Door toedoen van de welvaartsstaat (bestaanszekerheid) en de verhoogde participatiegraad van vrouwen op de arbeidsmarkt (met als effect het verschijnen van de "tweeverdieners"), is de individualisering sterk toegenomen. Ook is het nagejaagde welvaartspeil van de "gezinnen" steeds meer georiënteerd geraakt op het verwerven van een dubbel inkomen om aan de algemeen aanvaarde consumptienorm te kunnen voldoen. Met alle

gevolgen van dien in het eens zo conservatieve en clericale Vlaanderen waar je de schallende gezangen van de Bond van Kroostrijke Gezinnen (nu meer bescheiden de Bond voor Grote en Jonge Gezinnen genoemd, dus in het midden latende hoe talrijk het gezin is, als het maar "jong" is en op groei gericht) tegemoet straalden. In feite heeft de welvaartsstaat dat oude conservatieve ideaal volledig ontmanteld. En omdat de Belgische welvaartsstaat een duidelijk conservatieve en corporatistische inslag heeft, is hiermede zowel de sociale als de ideologische grondslag onder het bouwwerk weggeslagen. De gebruikers van de welvaartsstaat zijn tegenwoordig niet meer warm te maken met ideologische opzweepers. Ze winkelen bewust in welzijnsland (de beste school, het beste ziekenhuis en de beste specialist) en sturen de rekening met behulp van de bureaucratische welzijnsorganen naar de anonieme collectiviteit. Dit klinkt neo-liberaal, maar dat is in vele gevallen de naakte werkelijkheid. Want de welzijnsapparaten hebben zich inmiddels aan deze marktmechanismen die onderhuids bestaan aangepast. Het verklaart mede de sterke positie van Caritas in Vlaanderen en de electorale afbraak van de CVP.

Wat nu te doen aan de aftakeling van de welvaartsstaat? In zijn laatste hoofdstuk doet Deleecq nog eens een poging om aan de hand van het Matteuseffect te verklaren welke weeffouten de welvaartsstaat vertoont. Het huidige probleem met de welvaartsstaat zou zijn dat er twee tegenstrijdige ideeën aan de grondslag van het bouwwerk liggen. Enerzijds moest de welvaartsstaat in eerste instantie de noden van behoeftige mensen lenigen en anderzijds het streven naar meer sociale gelijkheid en democratie ondersteunen. Welnu, in dat laatste is men niet geslaagd doordat de midden- en hogere klassen in veel ruimere mate gebruik maken van de vele gratis voorzieningen en daardoor op de kap van allen hun intellectuele kapitaal en hun welzijn hebben bevorderd. Wat is dan de oplossing? Deleecq durft er niet openlijk voor te pleiten, maar hij ziet veel in het selectiever toepassen van de toegangsmodaliteiten: alleen de behoeftigen zouden in aanmerking mogen komen voor allerlei gratis voorzieningen of uitkeringen. Dat betekent het opgeven van het principe van het universalisme en het invoeren van allerlei controles.

Of dat een oplossing is, valt te betwijfelen. Een terugkeer naar het christelijke gezin met "moeder aan de haard" is onhaalbaar. Intussen wordt de welvaartsstaat wel "ingehaald" door de markt. Omdat bepaalde uitkeringen (pensioenen, invaliditeits- en ziekteuitkeringen) voor grote groepen van de beter-verdieners onaantrekkelijk zijn, heeft de verzekeringsmarkt zich over hen ontfermd met fiscaal (dus met steun van de overheid) aantrekkelijke voorstellen. Al met al duidt dit op een evolutie naar het Angelsaksisch model

van de welvaartsstaat, waar de basisuitkeringen universeel maar wel vernederend laag zijn en waar de "means test" (onderzoek naar de staat van behoefte) bestaat. Intussen voeren de vakbonden in België dan een soort achterhoede gevecht om de zwakkeren en de minima alsnog te ontzien. Dat is echter een strijd die men glorieus dreigt te verliezen als gevolg van het financieringsstekort van de staat en de afbrokkelende solidariteit in de brede klasse van de beter verdienende loonafhankelijken. Die laatste zijn zich gaan gedragen als zelfberekende staatsburgers van Verhofstadt.

André Mommen

Herman Deleeck, De architectuur van de welvaartsstaat, Leuven, Acco, 1992, 305 blz.

CULTUUR VAN TEVREDENHEID

In het post-communistische tijdperk waarin het kapitalisme hoogtij viert, moet men al een onvoorstelbare zuurpruim zijn om het aan te durven te wijzen op de ernstige gebreken die ook het winnende stelsel in zijn fundamenteen aantasten. De Amerikaanse econoom John Kenneth Galbraith is zo'n dwarsligger. In een recente dwarsdoorsnede van het Amerikaanse kapitalisme richt hij zijn - niet van enig sarcasme gespeende - pijlen op de zogenaamde "cultuur van tevredenheid" die de westerse (maar vooral de Amerikaanse) samenleving in een verlamme wurggreep houdt.

Deze "cultuur van tevredenheid" verwijst in feite naar de ideologische hegemonie van de economisch en sociaal bevoorrecht die ook ten volle politiek participeren aan het systeem. In het verleden vormden zij een kleine machtige topgroep, nu vormen ze een meerderheid, weliswaar niet van de burgers, maar van hen die daadwerkelijk gaan stemmen (in de VS maken minder dan de helft van de burgers gebruik van hun stemrecht): hogere en lagere kaderleden, vrije beroepen, intellectuelen, maar ook ... werknemers in welvarende sectoren en boeren. Over het algemeen heerst bij hen een gevoel van voldoening.

Deze cultuur van tevredenheid zet zich af tegen een "onderklasse" bestaande uit leden van minderheden in de grote steden en verarmde blanken in achtergebleven landbouwgebieden en voormalige mijnbouwgemeenschappen. Galbraith benadrukt in dit verband dat de onderklasse een integraal bestanddeel vormt van een breder proces en dat ze, belangrijker nog, bijdraagt tot de levensstandaard en de welstand van het meer bevoorrechte volksdeel. Zonder haar zou de economische vooruitgang veel minder zeker zijn en in elk geval veel trager verlopen. "De economische bovenlaag (...) is van haar aanwezigheid in hoge mate afhankelijk" (p.31). De armen doen het werk waarvoor de meer fortuinlijken bedanken. Telkens wanneer de tweede generatie-armen erin slaagt een trapje hoger op de maatschappelijke ladder te klimmen, doet zich de noodzaak voor hun gelederen opnieuw aan te vullen. Dit gebeurt door mensen uit verarmde streken (eventueel van buiten de landsgrenzen) aan te trekken of door de bestaande onderklasse in een "blijvende, eerbiedige onderworpenheid" te houden. Galbraith wijst ook op de structurele verandering in de maatschappelijke positie van de hedendaagse onderklasse. Een vertraagde industriële groei en de uitwijking van industriële ondernemingen naar lage loonlanden zijn er de oorzaak van dat de gewone doorstroming naar

boven, die in het verleden als bliksemafleider van spanningen fungeerde, is afgesneden. Het vooruitzicht dat "onze kinderen het beter zullen hebben" is veranderd in een onbereikbaar droombeeld waardoor de onderklasse een permanente sociale voedingsbodem dreigt te worden voor ongeregelheden, criminaliteit en conflicten. Tegen dit voorspelbaar, maar nog in de toekomst verscholen, onheil wil en of kan de politiek van de tevredenheid echter geen aktie ondernemen omdat dit zou indruisen tegen haar diepste overtuigingen.

De kern van de ideologie van de tevredenheid is immers dat ons economisch systeem dusdanig functioneert dat ieder krijgt wat hem toekomt. De ontvangen beloning stemt overeen met het belang van het werk dat men verricht of met iemands verdienste in het maatschappelijk leven. Aangezien men zijn gelukkig lot te danken heeft aan persoonlijke inspanningen kan geen enkele maatregel die afbreuk doet aan datgene waarover men (kan) beschik(t)ken gebillijkt worden. In concreto vertaalt deze overtuiging zich in een belastingsfobie: de overheid neemt van mij af wat mij in rechte toekomt.

Onafscheidelijk daarmee verbonden is de houding van de tevreden gemeenschap tegenover de tijd: nalatigheid op korte termijn - ongeacht de voorspelbare negatieve gevolgen - zijn te verkiezen boven beschermende maatregelen op lange termijn. Immers: liever vandaag één zekere cent in de hand dan tien twijfelachtige centen in een mistige toekomst. Het prijsticketje voor een optreden in de tegenwoordige tijd moet betaald worden met belastingen uit de zak gehaald van de tevreden gemeenschap en zo belanden we weer bij het net beschreven heilige huisje.

Daarmee hangt ook een selectieve visie op de staat samen. Over het algemeen beschouwt de politiek tevredene de overheid als een last en in het conservatieve verkiezingsjargon heet het dat men "het volk wil bevrijden van het juk van de overheid". Die afkeer geldt echter niet over de ganse lijn: overheidstaken die de bevoorrechten ten goede komen (welbepaalde sociale uitgaven, landbouwsubsidies, financiële reddingsoperaties, defensieuitgaven en renteuitkeringen) vallen tussen de plooiën van de kritiek, terwijl de grote kanonnen gericht worden op de uitgaven voor bijstand, sanering van de binnensteden, sociale woningbouw, gezondheidszorg voor de armen en het openbaar onderwijs.

Tenslotte valt ook het gemak op waarmee ontzaglijke inkomensverschillen goedgepraat worden. De redenering luidt als volgt: als je de rijken te veel belast, ontnem je hen de ondernemingsprikkel waardoor de doorsijpelttheorie buiten werking gesteld wordt (als het paard maar genoeg haver krijgt valt een deel op de weg voor de mussen). En wat de armen betreft: als je die te veel verwent, ontnem je hen de prikkel om op eigen initiatief aan hun benard lot

te ontkomen.

De kern van de tevredenheidsideologie is het universele vertrouwen op het laissez faire dat echter geen formeel vastgelegd principe is. "Het is meer een houding, het is de overtuiging dat het in de aard van de dingen ligt, vooral op economisch gebied, dat op de duur alles terecht komt. Niets wat op korte termijn gebeurt is strijdig met het welvaren op langere termijn. Ingrijpen van de sturende of steunende hand van de staat is niet nodig of zelfs maar gunstig, tenzij er een bank of onderneming moet worden gered of de nationale defensie geholpen. Je laat nu eenmaal geen inmenging toe in dingen die vanzelf goed gaan of (...) op de duur goed zullen gaan, ongeacht tegenvallende ervaringen op korte termijn of waarschuwingen of voorspellingen omtrent de toekomst" (p.45). Het evident ideologisch karakter van deze overtuiging illustreert Galbraith aan de hand van de catastrofale ontwikkelingen binnen het Amerikaanse bedrijfsleven in de jaren tachtig. Spectaculaire "corporate raids" (vijandige overnames) en "buyouts" (uitkoop van aandeelhouders) belastten de firma's met zware schulden waardoor afbetaling van rentes de voorrang kreeg op nieuwe investeringen, wat uitmondde in een totale industriële stagnatie. Overheidsingrijpen had hier een stokje kunnen voorsteken maar dit zou "hoedanook met verontwaardiging en hoon zijn afgewezen. Het vrij ondernemerschap laat zich niet het recht ontnemen zichzelf onbeperkte schade toe te brengen" (p.50).

De wetenschappelijke gemeenschap van economen heeft een niet onbelangrijk steentje bijgedragen tot het bestendigen van deze tevredenheidsideologie. "De overtuigingen van de bevoorrechte groepen worden ingezet om de tevredenheid te doen voortduren, en ook de heersende economische en politieke opvattingen voegen zich naar dit doel. Er is een willige politieke markt voor al wat aangenaam is en geruststelt. Mensen die bereid zijn deze markt te dienen en de bijbehorende beloning in geld en applaus op te strijken, zijn gemakkelijk te vinden" (p.10).

De serieuze gevestigde economische wetenschap schikte zich naar de tevredenheid door het monetair beleid als enige doeltreffende remedie tegen recessies en depressies naar voren te schuiven. Monetair beleid vereist een minimale inzet van het bestuurlijk apparaat: door een verhoging van de rentestand kan de centrale bank de economische activiteiten verminderen (en daardoor o.a. inflatie tegengaan), in het omgekeerde geval (alhoewel de consensus daarover veel geringer is) wordt de economie aangezwengeld. Een monetaire politiek vereist dus een minimum aan overheidsinterventie en is beter geschikt om inflatie te bestrijden dan om werkloosheid tegen te gaan,

vandaar dat zij zo goed aanslaat bij de welgestelden.

Daarnaast boden zich ook een aantal economische heilsprofeten aan die een ideologisch pak gesneden op de maat van de politiek tevreden aanboden: G.Gilder verkondigde dat materiële vooruitgang onvermijdelijk elitair is; professor Laffer "toonde aan" dat de staatsinkomsten daalden bij een te sterke belastingsstijging en dr. Ch. Murray "bewees" dat armen arm zijn en arm worden gehouden door overheidsmaatregelen die er juist op gericht zijn om hen uit de miserie te helpen. Uit een synthese van al deze ideologische brokstukken werd de "aanbodeconomie" geboren: de leer die erop uit is de factoren te bespelen die het aanbod van goederen en diensten vergroten. "De rijken moesten hiertoe aangezet worden met extra geld, de armen met de prikkel van hun armoede" (p.84).

Galbraith spreekt de hypothese uit dat een voortdurende economische stagnatie, een mislukte militaire tussenkomst of de broeierige sfeer in de Amerikaanse steden ofwel een combinatie van deze drie factoren wel eens tot explosieve reacties zou kunnen leiden. "Een van de grote dogma's van de bemiddelde klasse is altijd geweest dat de minderbedeelden hun lot stoïcijns of zelfs met vreugde dragen. Die overtuiging zou in onze tijd wel eens plotseling en verrassend kunnen worden ontzenuwd" (p.130). Pittig detail: de Amerikaanse uitgave van Galbraiths boek verscheen voordat eind april 1992 de rellen in Los Angeles en elders uitbraken. Zo'n sociale explosie, stelt Galbraith, is waarschijnlijk de enige manier om de politiek van tevredenheid dusdanig door elkaar te schudden dat er electorale ruimte wordt geschapen om een diepgaande beleidsverandering, vergelijkbaar met Franklin Roosevelts New Deal, door te voeren. Het paradigma van die verandering moet zijn dat er een onmisbare rol is weggelegd voor de overheid in de moderne kapitalistische economie. Deze moet ervoor zorgen dat de macro-economische regulering niet langer uitsluitend zal plaatsvinden via manipulatie van de rentestand (wat in de allereerste plaats de welgestelden, de rijken en de renteniers ten goede komt) maar via de nationale begroting. Zo pleit Galbraith in tijden van recessie voor een verhoging van de overheidsuitgaven, vooral voor wegen, bruggen, luchthavens en andere infrastructuur, en voor werkloosheidsuitkeringen en andere bijstandsmaatregelen. Dit alles moet betaald worden door een verhoging van de belastingen. "De belastingen behouden hun regulerende functie. De progressieve inkomstenbelasting is het enige doeltreffende middel om de aan het kapitalisme inherente inkomensongelijkheid te verkleinen. Niets heeft in het tijdperk van de tevredenheid zozeer de inkomensverschillen vergroot als de belastingsverlaging voor de rijken; niets is, zoals gezegd, zo

bevorderlijk voor de maatschappelijke rust als een paar smartelijke kreten van de allerrijksten" (p.136-137).

Op dit punt blijkt tegelijkertijd de beperking van Galbraiths visie: zijn pleidooi om het publieke roer radicaal om te gooien, mondt uit in een eerherstel van de Keynesiaanse groeieconomie. Wij willen Galbraith wel volgen als deze pleit voor een verkleining van de maatschappelijke ongelijkheid via een belastingverhoging en een verhoging van de uitkeringen, maar we beschouwen deze maatregelen enkel als de onvermijdelijke ingrediënten bij het aanleggen van een "noodverband" (om de uitdrukking van de Nederlandse socioloog Raf Janssen te gebruiken), in afwachting van een meer duurzame oplossing. Het teruggrijpen naar de oude formule "meer groei = meer arbeid = meer welvaart = meer bestaanszekerheid" heeft al lang zijn ondeugdelijkheid bewezen: ecologische catastrofes en een totale ontredde- ring van de volkeren uit het arme Zuiden staan daar garant voor. Op die manier graaft Galbraith zich vast in de klassieke paradox van het westerse economisch denken: verdere groei tast de bestaanszekerheid aan en omwille van het behoud van de bestaanszekerheid moeten we economisch blijven groeien. Pogen het huidige model van de verzorgingsstaat te redden via meer groei en meer betaalde arbeid is een toewerken naar de verleden tijd. Er moet gestalte worden gegeven aan een verzorgingsstaat voorbij de huidige, met andere concepten omtrent arbeid, groei, inkomen en solidariteit. De oplossing moet gezocht worden in de richting van een maatschappelijk kader dat de produktiekrachten aan banden legt en dat het menselijk en natuurlijk leven op wereldschaal en op lange termijn veilig stelt. Galbraiths kritiek op het tijdsbesef van de Tevreden Meerderheid blijft in dat opzicht steken in vooronderstellingen van het antropocentrische verlichtingsdenken.

Roger Jacobs

J.K.Galbraith, De cultuur van tevredenheid, Bosch & Keuning / Sesam, Baarn 1992.

HERFSTTIJ VAN DE 20STE EEUW

The morning after - 24 november 1991 - is zowat het gehele intellectuele corps (inclusief de would-be en pseudo-intellectuelen) van Vlaanderen aan het schrijven van analyses, diagnoses en remedies geslagen. Het resultaat is een babelse papierberg aan commentaren, stellingnames, pamfletten, politieke en beleidsteksten, boeken en wetenschappelijke werken van ongelijk niveau, vertrekkend vanuit verschillende standpunten en met verschillende invalshoeken. Voor zover ze als (aanzet tot een) remedie bedoeld zijn, is hun doeltreffendheid vaak betwifelbaar, maar over het algemeen ook moeilijk bepaalbaar en onderling nauwelijks vergelijkbaar.

Het boek dat ik hier bespreek, 'Herfstij van de 20ste eeuw - Extreem-rechts in Vlaanderen 1920-1990', is één van de betere werken uit de categorie vulgariserende boeken. Zeker wat betreft de analyse die er in gepresenteerd wordt, kan het de vergelijking met andere werken doorstaan. Het remediërend karakter is minder duidelijk; maar het één zal wel met het ander te maken hebben. Juist omdat een aantal aspecten van extreem-rechts uit de besproken periode min of meer systematisch en doortastend werden behandeld, is het resultaat te genuanceerd om zich tot simpele conclusies m.b.t. oplossingen te lenen. Zeker als je op zoek bent naar directe oplossingen, is dit boek niet aan jou besteed.

Het gros van de gepresenteerde stukken is geschreven vanuit een historische invalshoek (zoals de ondertitel duidelijk suggereert). Dat levert interessante zaken op: vergelijkingen tussen de verschillende bloeiperiodes van extreem-rechts in Vlaanderen; de mogelijkheid om een aantal evidente vergelijkingpunten tussen die periodes te nuanceren door ze in hun (historisch) kader te plaatsen; én het afvoeren van weer enkele andere, evident lijkende vergelijkingpunten.

In de inleiding schrijft José Gotovitch dat de te snelle, of de niet-geproblematiseerde gelijkschakeling van de gebeurtenissen van 1936 en die van 1991, vaak leidt tot een geruststellende vereenvoudiging van de zaken. Omdat de gelijkenissen vaak voor de hand liggen, vindt hij het noodzakelijk de verschillpunten grondiger te onderzoeken. Het lijkt me geen slecht idee. Al te

vaak verschuilen progressieven zich achter een naïeve en mechanistische slingerbewegings-theorie, die een nieuw elan van links in de nabije toekomst als onvermijdelijk ziet. Op café kan je zelfs linksen horen spreken over een nieuwe oorlog die er zou moeten komen om het 'fascistisch beest (opnieuw) te verslaan': met zo'n oorlog zou er opnieuw een gewapend verzet ontstaan, komt er uiteindelijk een nieuwe bevrijder (en al de oorlogs- e.a. slachtoffers zullen we er opnieuw moeten bijnemen...).

Dergelijke simplistische redeneringen gaan natuurlijk voorbij aan het feit dat je, ondanks dat er misschien 'grote golven' (of varianten daarvan) te onderkennen zijn in de geschiedenis, die in zekere zin onafhankelijk zijn van menselijk toedoen - en die in die zin dus 'objectief' zijn - die 'objectiviteit' en die onafhankelijkheid van het menselijk toedoen slechts relatief is: er waren mensen nodig om voor extreem-rechtse partijen te stemmen, zowel in 1936 als in 1991, er waren mensen nodig om de gaskamers van de kampen open te doen en te sluiten en er waren mensen nodig om verzet te plegen; politieke leiders hebben bepaalde beslissingen genomen, hoe sterk die beslissingen ook gestuurd werden door algemeen politieke, economische of andere situaties; mensen zijn geslaagd in hun opzet of faalden ...

- In die optiek herinner ik mij de aankondiging door toenmalig premier W.Martens m.b.t. de beslissing van de Belgische regering om de kernraketten in België te plaatsen. Zijn motivatie kwam er op neer dat de beslissing onafwendbaar was en dat de geschiedenis hem (en de regering) wel gelijk zou geven. Als je dat zo kan stellen, zonder te concluderen dat dan ook de beslissingsorganen (de regering, het premierschap,...) overbodig worden omdat de beslissingen die ze moeten nemen slechts schijnbeslissingen zijn, dan twijfel ik aan je politieke deontologie, zoniet aan je denkvermogen. -

Maar laat ik terugkeren naar het boek. Wat hierboven gezegd wordt m.b.t. individuen geldt ook voor groepen. En het zijn die groepen die uiteindelijk het onderwerp vormen van de analyses in het boek; de relaties tussen groepen, de relaties tussen groepen en de buitenwereld (politieke, sociale, economische, ... werkelijkheid) en de onderlinge relaties (leider-achterban e.d.m) van de leden van die groepen.

De behandelde zaken, het onderwerp van onderzoek, zijn telkens (per essay, per auteur) min of meer duidelijk bepaald, zowel qua groep (katholieke studenten, nationalistische democraten vs. nationalistische fascistten, VNV, collaborateurs, VB, post-modernisten en liberalen,...), als qua periode (voor WO II, na WO II,...), als qua regio (heel Vlaanderen, Vlaanderen t.o.v. Europa, specifiek West-Vlaanderen,...).

Dit komt de analyse ten goede. Maar terzelfdertijd (en opnieuw: wellicht juist daardoor) blijf je als lezer wat op je honger voor zover je verklaringen (of zo je wil 'lessen') zoekt die verder reiken dan dat welbepaalde onderwerp zelf.

Jaak Perquy

Herfstij van de 20ste eeuw - extreem-rechts in Vlaanderen 1920-1940, Rudi Van Doorslaer, José Gotovitch, Louis Vos, Bruno De Wever, Frank Seberechts, Marc Swyngedouw en Koen Raes, Uitg. Kritak, Leuven, 1992.

In samenwerking met het Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog.